

УДК 913:911.3:28(477.6)

ІНДУСТРІАЛЬНА СПАДЩИНА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДУ НА ТЕРЕНАХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ ЯК РЕСУРС ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Зеленська Л.І., Афанасьєв О.Є., Антонюк О.С.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Поліетнічний склад населення Середнього Придніпров'я складався упродовж тривалого історичного періоду. Проте найбільш відчутний вплив на цей процес зробили суспільно-політичні події ХІХ – ХХ ст., в першу чергу переселення різних соціальних і етнічних груп на світанку промислової революції, серед яких виявилися і поляки.

До сьогодні збереглася як певна джерельно-документальна база, так і цінні географічні артефакти, аналіз яких дозволяє розкрити роль і значення польської етнічної громади у становленні особливостей і традицій природокористування у Промисловому Придніпров'ї, систематизувати і оптимально використовувати історико-культурну спадщину цього етносу у справі розвитку регіонального туризму (передусім історико-індустріального, особистісного, ностальгійного, культурологічного, сакрального, історико-подієвого та інших видів). У статті зупинимося лише на окремих складових польської історико-культурної спадщини, що збереглася в регіоні, характеризують роль і внесок поляків у його становлення як крупного промислового центру.

Поляки стали обживати терени Катеринославщини від початку ХІХ ст. Це зумовлено тим, що частину розділеної польської держави силою було включено до складу Російської імперії, і багато кваліфікованих фахівців – інженерів, техніків і робочих різних спеціальностей – будівельників, залізничників, металургів, а також освічених гуманітаріїв – викладачів, лікарів – їхали працювати з Польщі до України, особливо до Катеринославського Придніпров'я, де наприкінці ХІХ ст. розпочиналася «промислова революція».

На Лівобережжі України частка поляків не перевищувала 0,1–0,2% жителів регіону. Займаючи порівняно невелику питому вагу серед населення регіону, поляки, як і в Східній Галичині, відігравали важливу роль в економічному та культурному житті, володіючи великими земельними угіддями, професійним та інтелектуальним потенціалом. Вони брали участь у технічному переоснащенні промисловості, проектуванні та будівництві заводів, фабрик, залізниць, розвитку науки, техніки, військової справи, охорони здоров'я, торгівлі. За участю польського капіталу і спеціалістів було перебазовано з Варшави до Кам'янського (Дніпродзержинськ) металургійний комбінат, постали металургійний завод в Олександрівську (Запоріжжя), три заводи в Катеринославі (Дніпропетровськ), низка шахт біля Кривого Рогу та Нікополя. Напередодні революції 1917 р. польський капітал разом із нерухомістю та готівкою на теренах підросійської України становив близько 2 млрд руб. [1]. Вагомим був внесок поляків у технічний прогрес, розвиток науки та культури. 87 представників польської інженерної думки Наддніпрянської України були об'єднані в Товаристві польських техніків. Польський конструктор *А. Зборовський* проектував Кам'янський металургійний завод, інженер *К. Адамовський* був директором Катеринославського металургійного заводу [2].

Суттєвий зв'язок із польською громадою має сучасне місто

Дніпродзержинськ (кол. назва – Кам'янське). Дійсно, засноване воно було не поляками, а українськими козаками, але перетворення маленького козацького зимівника-села у потужне промислове місто пов'язане саме із польським слідом в історії Придніпров'я.

16 травня 1886 р. виникла акціонерна компанія «Південноросійське дніпровське металургійне товариство», що почала будівництво в с. Кам'янському Дніпровського металургійного заводу – ця дата вважається датою народження заводу; випуск продукції на заводі розпочався 2 березня 1889 р. Підприємство було створене шляхом об'єднання «Товариства Варшавського сталеливарного заводу» і бельгійської компанії «Коккеріль», що знаходилося на межі банкрутства. 27% капіталу в нім належало французьким компаньйонам [3]. Вже через декілька років Дніпровський завод став флагманом металургійної промисловості півдня Росії, а потім і всієї Європи. Ключові позиції в адміністрації підприємства, а також середовищі службовців та інженерів до самої революції і бурхливих років Громадянської війни займали польські дворяни [7].

Поруч із підприємством за кілька років зросло справжнє містечко – заводське селище, що складалося з так званої Верхньої та Нижньої колоній. Назви останніх зумовлені їх розташуванням на двох терасах правого берега Дніпра. До Кам'янського приїздять вчителі, лікарі, оселяються торговці, ремісники, державні службовці. В 1913 р. зафіксовано 44 види діяльності мешканців [5]. В селі з'являються громадські, освітні, культурні та духовні заклади міського типу. Населення стає багатонаціональним: здебільшого це росіяни та українці (24475 чоловік), 14175 – поляки, 284 – німці, 1220 – євреї [4]. Виникнення великого підприємства призвело до різкого росту населення. Якщо в 1787 р. кам'янчан налічувалося 988 чоловік, то за переписом 1897 р. – вже 26158. За 1913 р. в с. Кам'янському – вже 40407 мешканців [5]. Обрисами заводське селище все більше нагадувало місто, поруч існувала сільська частина. В 1913 р. було піднято питання про надання с. Кам'янському статусу міста. Через кілька років, 3-го червня 1917 р., рішенням тимчасового уряду село було переведено в ранг міста й отримало назву «город Каменский» [4].

Першим директором-розпорядником Дніпровського заводу і його фактичним творцем був дійсний статський радник *Ігнатій Ігнатійович Ясюкович*. Біографію і роль цієї видатної людини у становленні Придніпров'я як крупнішого металургійного центру Росії та усїєї Східної Європи добре розкрив у своїй книзі «Ігнатій Ясюкович: имя в истории» [6] краєзнавець О.Ю. Слоневський.

З метою систематизації інформації про видатних поляків, доля яких була пов'язана тим чи іншим чином із теренами Катеринославщини-Дніпропетровщини, нами створена інформаційна база даних (реєстр) «Видатні поляки Катеринославщини-Дніпропетровщини». Сюди увійшли імена тих осіб польської національності, які довго жили на території регіону і залишили деякий слід в історії його науки, культури, політики або промисловості, особи з безперечними польськими коренями. З метою фіксації інформації щодо відвідування регіону видатними представниками Польщі, до реєстру включені також деякі видатні особи польської національності, які одно- чи кількаразове бували на теренах Середнього Придніпров'я. У обмеженій кількості

представлені особи польської національності, які сьогодні обіймають високі адміністративні чи церковні посади. Варто одразу зауважити, що нами враховувалися тільки ті видатні діячі – представники польського етносу, що мали відношення до території, яку сьогодні обіймає Дніпропетровська область, тобто, не враховувалася діяльність польських громад місцевостей сучасної Запорізької області, але враховувалася діяльність польської громади Криворіжжя (м. Кривий Ріг до 1919 р. відносилось до Херсонської губернії). Загальна кількість записів у базі даних нараховує 50.

Аналіз цього переліку видатних осіб за напрямками їхньої діяльності показує, що серед них значно переважають представники церковної сфери – 18 осіб (36%). Наступні за представленістю є діячі промислового комплексу – інженери, промисловці, підприємці – 14 осіб (28%) (рис. 1). Ці два показники свідчать про вагомую роль польської громади, яку вона відігравала як в процесах промислового освоєння регіону, так і в напрямі забезпечення потреб у формуванні духовних осередків своєї діяльності.

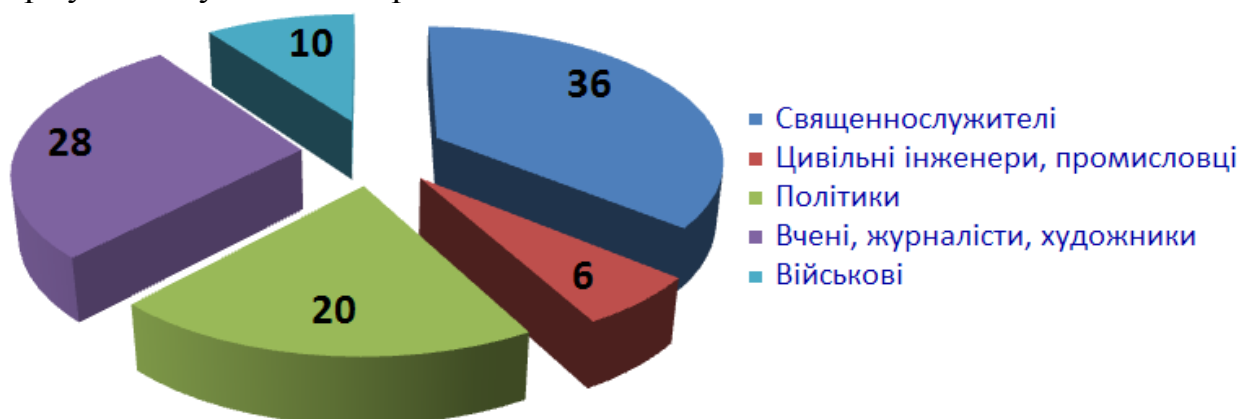

Рис. 1 Відсоткове співвідношення внесених до бази даних «Видатні поляки Катеринославщини–Дніпропетровщини» за сферами їхньої діяльності

Побудована база даних «Видатні поляки Катеринославщини–Дніпропетровщини» наочно відображає специфіку діяльності польської громади як за фаховою, так й просторово-часовою ознаками. Складена база може бути використана для розробки екскурсійних маршрутів по місцях життєдіяльності видатних поляків (що особливо корисно для особистісного, ностальгічного видів туризму), по районах видатних подій (подієвий туризм), тощо.

З метою формування до Дніпропетровського регіону туристичних потоків по напрямках історико-пізнавального, культурологічного, особистісного видів туризму, необхідним є розробка комплексу турпропозицій, які б потенційно могли зацікавити майбутніх туристів. Зокрема, в якості потенційних туристів ми розглядаємо громадян Польщі. Для цього, по-перше, як показує аналіз, в регіоні наявна достатня ресурсна база, а по-друге, це актуальне з причин проведення в Україні вже менше, ніж через рік, спільно з Польщею Чемпіонату Європи з футболу «ЄВРО-2012», що однозначно відзначиться й певним пожвавленням туристського інтересу і до Дніпропетровщини, навіть незважаючи на те, що жодне з міст регіону безпосередньо футбольних матчів не прийматиме.

З цією метою нами пропонується пізнавальний екскурсійний маршрут «Польська спадщина міста Дніпродзержинська» або «Слідами Ігнатія

Ясюковича», що прокладений вулицями сучасного м. Дніпродзержинська та приміськими шляхами між колишніми Катеринославом та Кам'янським (рис. 2). Обрання м. Дніпродзержинська в якості основного для туристського маршруту зумовлене передусім значною концентрацією пам'яток польської культурної спадщини саме у цьому місті. Основна тема екскурсії – історія та сьогодення Кам'янського – Дніпродзержинська, його визначні місця, пов'язані із «польським слідом» в історії формування промисловості регіону, роль видатного громадянина міста польського походження – Ігнатія Ясюковича – у розвитку металургійної галузі міста та регіону в цілому. Мета екскурсії – ознайомлення туристів з основними історико-культурними пам'ятками Кам'янського – Дніпродзержинська, які дають цілісне уявлення про специфіку міста та польську громаду.

Рис. 2 Картосхема лінії туристичного маршруту «Польська спадщина міста Дніпродзержинська» або «Слідами Ігнатія Ясюковича» територією м. Дніпродзержинська

Основна лінія маршруту екскурсії передбачає наступний напрямок переміщення: м. Дніпропетровськ, площа Леніна – м. Дніпродзержинськ, Музей історії м. Дніпродзержинська – Монумент «Прометей» – Музей історії

Дніпровського металургійного комбінату – Пам'ятний знак Ігнатію Ясюковичу – Свято-Миколаївський собор – костюл Святого Миколая – м. Дніпропетровськ, площа Леніна. Резервний маршрут передбачає заміну того чи іншого об'єкта основного показу відвідуванням греблі Дніпродзержинської ГЕС, Голубого озера (Єлизаветівський кар'єр), смт Петриківка тощо. Орієнтовна тривалість екскурсії 200 хв., протяжність маршруту екскурсії близько 60 км. До маршруту розроблена технологічна картка та складені паспорти основних об'єктів показу. Екскурсія має значний пізнавальний, виховний, інформативний зміст, розкриває особливості й історію оселення й розвитку у Кам'янському–Дніпродзержинську польської громади, формування потужного промислового комплексу від самого початку Промислової революції в Російській імперії.

Сподіваємось, що вітчизняна туристична галузь долучиться до ідеї та залучить до активного використання й пропагування туристських ресурсів Дніпропетровщини наш продукт, адже, наприклад, досвід тих же польських туристичних фірм, які мають численні тури українськими, білоруськими, литовськими пам'ятними місцями, вказує на добрі перспективи розвитку аналогічного напрямку туристичних послуг і в Україні в цілому, та на Дніпропетровщині зокрема.

Список літератури:

1. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. – К.: Знання України, 2007. – 508 с.
2. Калакура О. Теоретико-методологічні засади історико-етнополітологічного дослідження польської меншини в Україні ХХ століття // Етнічна історія народів Європи. – К., 2006. – Вип. 21. – С. 59–64.
3. Пеетерс В. Сталь у степу. – К.: [б. в.], 2010. – 104 с.
4. Самойленко О. Жителі Кам'янського. Хто вони? - Газета «Думка», 1994.
5. Самойленко О. М., Кравцова Л. А. Старе Кам'янське й околиці (топонімічний словник-довідник). – Дніпродзержинськ, 1994. (Матеріали музею історії м. Дніпродзержинська).
6. Слоневский А.Ю. Игнатий Ясюкович: имя в истории. – Д.: Пороги, 2009. – 219 с.
7. Слоневський О.Ю. Дворянське гніздо Кам'янське // Експедиція ХХІ. – 2009. – №6(84). – С. 8–9.

НАДРУКОВАНО:

Зеленська Л.І., Афанасьєв О.Є., Антонюк О.С. Індустріальна спадщина польського народу на теренах Дніпропетровщини як ресурс для розвитку туризму \ Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та геології: матеріали Третьої міжнародної наукової конференції. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – С. 215-220.